

УДК 81.161.2'373.612.2

Ольга Маленицька, Оксана Брюхова

## ГРАМАТИЧНА СПЕЦИФІКА МЕТАФОР У ПОЕТИЧНІЙ ЗБІРЦІ ЛІНИ КОСТЕНКО «САД НЕТАНУЧИХ СКУЛЬПТУР»

У статті проаналізовано особливості використання метафор для створення художніх образів у збірці Ліни Костенко «Сад нетанучих скульптур» з позиції їх приналежності до лексико-граматичних класів. Представлено погляди вчених на сутність і різновиди метафори як виразового засобу мови, проведено аналіз морфологічних параметрів та особливостей функціонування зафіксованих метафоричних одиниць.

**Ключові слова:** метафора, метафоризація, троп, переносне значення, граматична форма, граматичне вираження, індивідуальний стиль.

**Постановка наукової проблеми та її значення.** Метафора як троп здавна привертала увагу фахівців різних галузей науки. Лінгвісти, літературознавці, філософи, логіки, намагаючись осмислити сутність і природу цього явища, висловлюють різні думки стосовно того, чим є метафора і що лежить в її основі, які функції вона виконує і в яких різновидах існує.

Метафоричність – одна з визначальних ознак ідіостилу письменника. У процесі створення художніх образів метафоризація постає не механічною заміною одного слова на інше, а складним багатоплановим утворенням нового світу образів, що розширює семантичні межі лексем і збагачує мову новими відтінками їх лексичного значення. Аналізуючи метафори поетичної збірки «Сад нетанучих скульптур», зробимо спробу простежити граматичні особливості створених метафоричних конструкцій як крок до пізнання особливостей індивідуального стилю Ліни Костенко.

**Аналіз останніх досліджень проблеми.** У контексті загальної проблеми дослідження метафорики в останні десятиліття вагомим внеском у її розв'язання стали праці, присвячені вивченню особливостей цього тропа в ідіостилі українських письменників, зокрема Богдана Ігоря Антонича (Н. Варич), Тодося Осьмачки (Н. Лисенко), Євгена Маланюка (О. Тищенко), Ігоря Калинця (Т. Кулініч), Бориса Олійника (О. Діброва), Івана Драча (Л. Тиха) та ін. Дослідники аналізують еволюцію й функціонування художньої метафори, лексико-семантичні особливості, морфологічну структуру, семантико-стилістичні типи та синтаксичне конструювання метафоричних сполук у текстах художнього, наукового та публіцистичного стилів (Т. Єщенко, Т. Кіс, Н. Кожевникова, Л. Кравець, Ю. Левін, Д. Лісничий, О. Тимченко, Л. Тиха та ін.). Непроминучий інтерес учених становлять поетичні метафори Ліни Костенко з погляду їх лексико-семантичного,

стилістичного та синтаксичного функціонування (Н. Ашиток, О. Башкирова, І. Дишлюк, Л. Пустовіт, Н. Слобода, О. Козлова, В. Шелест та ін.).

**Мета і завдання статті.** Цілісне уявлення про метафору як лінгвостильову домінанту ідіостилю Ліни Костенко неможливе, однак, без детального розгляду їх граматичної специфіки. Тому метою нашого дослідження стало вивчення морфологічних особливостей цього образотворчого засобу в поетичній збірці «Сад нетанучих скульптур», що дасть змогу простежити граматично-категоріальні уподобання письменниці, покладені нею в основу складних художньо-поетичних образів.

**Виклад основного матеріалу й обґрунтування результатів дослідження.** Про увагу до метафори як складного й багатопланового явища свідчить та значна кількість дефініцій, що їх пропонують учені, серед яких Д. Ганич та І. Олійник [4, с. 125], С. Єрмоленко, С. Бибик, О. Тодор [6, с. 88], В. Святовець [13, с. 109], Л. Кравець [9, с. 32], О. Тараненко [15, с. 307] та інші [2; 10; 11; 13]. Починаючи від Арістотелевого тлумачення метафори як «перенесення зі зміною значення з роду на вид або з виду на вид, або з виду на рід, або за аналогією» [1, с. 7] до пропонованого Л. Кравець «використання мовного знака однієї концептуальної сфери на позначення іншої, яке зумовлене асоціаціями за подібністю чи контрастністю» [9, с. 32], простежуємо наріжне для всіх визначень поняття подібності. Не вдаючись до детального аналізу відомих науці дефініцій (що не є предметом нашого розгляду) і залишаючи за авторами право на власне трактування метафори, маємо, однак, зауважити, що в нашому пошуку керуватимемось визначенням, наведеним в енциклопедії «Українська мова», де метафора – це «семантичний процес, при якому форма мовної одиниці або оформлення мовної категорії переноситься з одного об'єкта позначення на інший на основі певної подібності між цими об'єктами при відображенні в свідомості мовця» [15, с. 307].

Щодо різновидів метафори, то, на думку О. Діброви, сам процес метафоризації, що є нічим іншим як перенесенням ознак з одного предмета чи явища на інші, у результаті чого виникає новий понятійний образ, уже обумовлює два основних підходи до класифікації метафори – семантичний і структурно-граматичний [5, с. 35]. Цікаво, що в межах останнього вчені пропонують класифікувати метафори за приналежністю до того чи того мовного рівня (лексичні, граматичні тощо), за формою морфологічного вираження основного компонента (іменникові, прикметникові та ін.), за структурою (прості або однокомпонентні, складні чи багатокомпонентні), функцією, належністю до системи мови й мовлення, за семантикою, змістом, а також за входженням головного компонента метафори до певної лексико-тематичної групи [3; 4; 5; 7; 10; 11; 14]. За граматичними ознаками лексичні метафори О. Тараненко диференціює «за частинами мови (субстантивні, ад'єктивні та ін.) і синтаксичними особливостями (особливо для іменника, який може

вживатися у функції членів речення)», зокрема, за типами словосполучень і за типами синтаксично зв'язаного [15, с. 308].

Обираючи предметом нашої уваги морфологічний вияв головного компонента метафори, насамперед розглянемо їх частиномовний спектр у збірці Ліни Костенко «Сад нетанучих скульптур». Аналіз зафіксованих у досліджених текстах метафор з погляду їх приналежності до лексико-граматичного класу свідчить, що найчастіше поетеса вдається до дієслівної, іменникової та прикметникової метафорики.

Аналіз поетичних текстів збірки «Сад нетанучих скульптур» свідчить про достатньо часте звернення поетеси до метафоризації дії і стану, що можемо пояснити своєрідною семантичною відкритістю дієслова через абстрактність іменованої дії та його здатністю входити до складу численних синонімічних рядів і, відтак, розширювати можливості перенесення характеру дії з одного предмета на інший. Саме таку особливість дієслова підкреслює В. Русанівський, іменуючи її «способом подвоєного бачення світу», при якому «уявний образ, подібно до тіні, що окреслює на стіні контури певного предмета, в усьому повторює реальний світ» [12, с. 11].

Серед загальнодієслівних граматичних категорій, за якими було аналізовано зафіксовані в поезіях Ліни Костенко метафори, категорія перехідності / неперехідності, виду, особи та часу. І хоч, як відомо, сталих морфологічних ознак, які відрізняють перехідні дієслова від неперехідних, немає (що не дає підстав вважати категорію перехідності / неперехідності морфологічною), а диференціювання дієслів на перехідні та неперехідні здійснюється за синтаксичною ознакою, проте цю категорію традиційно розглядають і в морфології, оскільки вона характерна для класу дієслів. Показником перехідності вважають наявність при дієслові прямого додатка, на який і переходить номінована дія. Значна частина дієслівних метафор досліджених текстів представлена саме неперехідними дієсловами: *лежать* (береги), *підкрався* (листопад) *промчали* (роки), *пролітає* (час), *повзе* (дорога), *бігли*, *спотикалися* (хмари), *летить* (килим), *плачуть* (троянди), *засміється* (душа), *дивується* (трава), *вставали* (тумани), *хитнула* (доля), *зітхнула* (мишка), *проходила* (гроза), *вибрідав* (туман), *спотикалися* (хмари), *задубів* (ліс), *ніжилось* (латаття), *живе* (спомин), *сидить* (казка), *здивиться*, *марить* (душа) тощо. Для прикладу звернемося до тексту: *Суха, порепана дорога повзе, / Як спраглий крокодил* [8, с. 24]; *А хмари бігли, хмари бігли / І спотикалися об грім* [8, с. 11]; *Вже листопад підкрався з-за дубів...* [8, с. 28].

Перехідні дієслова-метафори в поезіях збірки «Сад нетанучих скульптур» поетеса використовує значно рідше, ніж неперехідні (*складала екзамен* (душа), *клеїть віконця* (літо), *знімає перуку* (гай), *кликала мене* (груша), *міряє коралі* (калина), *не ставила штамп* (біда) та ін.): *У груші був тоненький голосочок, / Вона в дитинство кликала мене* [8, с. 23]; *Непогашені марки – біда ще не ставила штамп* [8, с. 25].

Кожна дієслівна форма в певному контексті виражає значення або недоконаного, або доконаного виду. Дієслова-метафори недоконаного виду в тканині поетичного тексту фіксуємо частіше, ніж метафори у формі доконаного виду, оскільки це дає змогу авторці розгортати образні картини в реальному часі, акцентувати увагу на циклічності чи повторюваності дій та, уникаючи категоричної завершеності процесів, стимулювати асоціативне мислення читача, наприклад, *лежав* (час), *дивилося* (дитинство), *тремтіла* (річечка), *розмовляло* (літо), *плаче* (коник), *проходила* (гроза), *вибрідав* (туман), *бігли*, *спотикалися* (хмари), *гукала* (тиша), *жонглює* (будень), *двиготять* (кайдани), *ніжилось* (латаття), *живе* (спомин), *повзе* (дорога), *летить* (килим), *шепоче* (ліс), *стояла* (груша), *дивується* (трава), *вставали* (тумани), *пролітають* (віки) тощо, як-от у віршах: *Гроза погримувала грізно, були ми з нею тет-а-тет. / Тремтіла річечка рогізна, човни ховала в очерет* [8, с. 11]; *Він лікував годинники куповані. / Час зупинявся, цокав і кульгав* [8, с. 14].

Відповідно до видових ознак метафоризовані дієслова доконаного виду репрезентують дію в повному її виявленні, що набула свого завершення і є результативною: *наковтався* (комин), *торкнувся* (сон), *подивиться*, *здивиться*, *втомилась* (душа), *засклав* (мороз), *зомліла*, *забула* (верба), *засміялась* (провесінь), *сказав* (очима), *хитнула* (доля), *зітхнула* (мишка), *промчали* (роки), *підкрався* (листопад) тощо. До цієї граматичної форми, як переконують досліджені поезії, Ліна Костенко звертається з потреби досягнення бажаної викінченості чи константності поетичного образу, наприклад: *А вікна сплять, засклав мороз їм сльози. / У вирій полетіли рогаці. Дощу і снігу наковтався комин, / І тин упав, навіщо городить?* [8, с. 30]; *Тривожними уважними очима / Моя душа подивиться на все* [8, с. 35]; *Стара верба од старості зомліла, / Забула, що сказав їй водяник* [8, с. 60].

Відомо, що граматична категорія часу виражає часову співвідносність подій, які відбуваються в об'єктивній дійсності чи в уяві мовця. Аналіз часових характеристик дієслівних метафор збірки «Сад нетанучих скульптур» свідчить, що серед часових уподобань поетеси першість належить формі минулого часу, наприклад, *торкнувся* (сон), *засклав* (мороз), *задубів* (ліс), *засміялась* (провесінь), *хитнула* (доля), *втомилась* (душа), *забула* (верба), *розмовляло* (літо), *черкнула* (блискавка), *проходила* (гроза), *вибрідав* (туман), *ніжилось* (латаття), *бігли*, *спотикалися* (хмари). Часова форма, що дозволяє передати дію, здійснену до моменту мовлення, на наш погляд, також уможливорює згадану вище завершеність поетичного образу: *І засміялась провесінь: – Пора! –* [8, с. 7]; *Хай буде легко. Це був тільки сон, / Що ледь торкнувся пам'яті вустами* [8, с. 20].

Значення теперішнього часу полягає у вираженні часової ознаки дій, співвідносних з моментом мовлення, а тому Ліна Костенко в процесі метафоризації дієслів активно звертається й до цієї граматичної форми (*дихає* (груша), *жонглює* (будень), *живе* (спомин), *сидить* (казка), *летить*

(килим), *шепоче* (ліс), *дивується* (трава), *міряє* (калина), *клеїть* (літо), *ловить*, *доганя* (світ) і под.) Оскільки ж такі дієслівні метафори завжди недоконаного виду, то авторка оперує ними для створення образних картин, на тлі яких розгортаються події та свідками яких стає сам читач: *І держать небо на кремезних плечах / старі Атланти дужих яворів* [8, с. 106] або *Бори, діброви, несходимі пуці. / Очима світять сови невсипуці. / Шишки на тім'я кидають білиці <...> Дерева ходять. На пахущій глиці / лежить туман од дихання дерев* [8, с. 116]. Метафоричні образи у формі дієслів теперішнього часу в поетичних текстах Ліни Костенко виконують, окрім згаданої, ще й функцію залучення читача до процесу співпоглядання наведеної дії чи співпереживання з ліричним героєм твору. Наприклад: *Пролітають над нами віки, лихоліття і хмарки. / Я там теж пролітаю, я теж пролітаю там* [8, с. 25]; *Життя – це божевільне раллі, / Питаю в долі, а що далі?* [8, с. 32]; *Світ мене ловить, ловить ... доганя!* [8, с. 9]; – *Диви, дива! – дивується трава* [8, с. 9]; *Флоренції загрожує розруха, а він на карнавалах пропада!* [8, с. 150].

Метафори у формі дієслів майбутнього часу поетеса використовує поодинокі, поєднуючи їх в мовленні з формою теперішнього часу, як-от: *Душа задивиться в туман / І марить обрисами літа* [8, с. 19]. Цікаво, що всі метафоризовані дієслова майбутнього часу, власне, стосуються поняття «душа», яка *засміється, задивиться, подивиться*: *Нічого, каже, і на тому світі / Душа козацьким сміхом засміється, / А вороги хай думають, що грім* [8, с. 184]; *Тривожними уважними очима / Моя душа подивиться на все* [8, с. 35].

Категорія особи служить для вираження взаємозв'язку між суб'єктом дії та самою дією й нерозривно супроводжує категорію числа. Створюючи поетичні тексти, Ліни Костенко віддає перевагу дієслівним метафорам у формі третьої особи однини та множини (*підкрався* (листопад), *знімає* (гай), *ловить* (світ), *жонглює* (будень), *дихає* (груша), *живе* (спомин), *сидить* (казка), *клеїть* (літо), *плаче* (коник), *сплять* (вікна) тощо). Так поетесі вдається умовно поєднати ліричного героя з читачами, які не стільки є учасниками описаної дії, скільки її свідками, наприклад: *На конвертики хат / Літо клеїть віконце, як марки* [8, с. 25]; *Старенька груша дихає на пальці, / їй, певно, сняться повні жмені груш* [8, с. 30]; *Калина міряє коралі, / А ти летиш по магістралі* [8, с. 32].

У процесі пошуку вербальної моделі для найточнішого відтворення тонкої матерії художнього образу, що виник і живе у творчій уяві, Ліна Костенко майстерно оперує не тільки дієсловами, але й іменниками, навантажуючи їх свіжою семантикою й досягаючи завдяки цьому бажаної мовної реалізації. У назвах збірок «Річка Геракліта», «Мадонна перехресть» та віршах письменниці неодноразово натрапляємо саме на метафоричні конструкції іменникового типу: «Пелюстки старовинного романсу», «Акварелі дитинства», «Двори стоять у хуртовині айстр». Продовженням цього ряду слугує й назва досліджуваної збірки – «Сад нетанучих скульптур».

Досить поширеними серед іменникових метафор є конструкції з двох іменників, у яких метафоризована частина виражена формою родового відмінка, як-от: *А де ж мій сад божественних пісень?* [8, с. 9]; *Усмішкою дитячої фортуни / було для нас потрапити в той дім* [8, с. 13]. Щоправда, у науковому світі такі генітивні моделі трактують по-різному, називаючи їх як порівняннями (В. Григор'єв, М. Нікітіна, І. Качуровський, П. Панько, І. Кочан, Г. Мацюк), так і метафорами (А. Анікіна, Н. Басіла, О. Бельський, О. Тараненко) [2; 3; 5; 11; 15]. Поділяючи думку останніх і кваліфікуючи такі іменникові конструкції з родовим відмінком як метафори, звернемо увагу на те, як поетеса розширює їх семантичне ядро, вводячи до складу залежні прикметники. Відтак, наприклад, метафоричний вираз *сад скульптур* перетворюється в новий свіжий образ – *сад нетанучих скульптур*, що і дав назву самій збірці.

До найважливіших граматичних ознак іменника належать категорії роду. Аналіз поезій Ліни Костенко, вміщених у збірці «Сад нетанучих скульптур», переконує в тяжінні автора до іменникових метафоричних конструкцій з лексемами чоловічого роду (*камертон природи, глобус капусти, голос криниці, спогад криниці, спогад вікна, спогад стежини, ґрунт поезії, зойк слова, конвертики хат, танець бджоли, кігтик клямки, сад божественних пісень* тощо): *Смуток нащадків – як танець бджоли, / Танець бджоли до безсмертного поля* [8, с. 8]; *Чи, може, це ввижається мені / Той несказаний камертон природи...* [8, с. 52].

Специфіка метафори як тропа полягає в тому, що вона у процесі перенесення ознак допускає зіставлення з предметом, явищем чи дією, ознаки яких використано для номінування нового художнього образу. «Таке приховане порівняння, – зауважує В. Святовець, – ґрунтується лише на здогаді, натяку на нього. <...> У метафорі тільки називається предмет, а його порівняння має відчуватися, вгадуватися з тексту» [13, с.109]. Цю особливість Ліна Костенко використовує як засіб долучення читача до активного розкодування створеного образу й забезпечення складного комплексу емоцій, серед яких переживання насолоди від «співтворчості» з поетом. Саме в такій ролі в поезіях аналізованої збірки бачимо іменникові метафори чоловічого роду, наприклад: *Опускаюсь на землю, / на сизий глобус капусти / На самісінький полюс, де ходє жук, як пінгвін* [8, с. 25].

Меншу вживаність у поетичних текстах Ліни Костенко мають метафори типу «іменник+іменник», що представлені жіночим родом (*магія ночі, канва історії, павутиночка ума, муза історії, пам'ять Дніпра, грива шелюги, річка Геракліта, хуртовина айстр, усмішка дитячої фортуни*), наприклад: *Чи, може, це приснилось нам / Купання в річці Геракліта ?* [8, с. 19]. Метафори з іменниками середнього роду не є властивими для мовного стилю Ліни Костенко, оскільки майже відсутні в мові аналізованих поезій. Одиначними зразками таких є метафоричні конструкції *склепіння печалі* та *обличчя свободи*, наведені в тексті: *Під склепінням печалі / Така хороша акустика. / Ледве-ледве торкнешся, а все*

вже гуде, як дзвін [8, с. 25]; *А грати, що ж / це канва історії, / Треба ж на чомусь вишити обличчя свободи* [8, с. 35].

З погляду властивої іменникам категорії числа, що реалізується в українській мові протиставленням форм однини й множини, спостерігаємо превалювання іменникових метафор, представлених однією (*камертон природи, магія ночі, обличчя свободи, павутиночка ума, муза історії, пам'ять Дніпра, склепіння печалі, голос криниці, спогад криниці, спогад вікна, спогад стежини, ґрунт поезії, зойк слова, конвертики хат, сад божественних пісень, кігтик клямки тощо*), як, наприклад, у тексті: *Вікна забиті, і висить замок – / Ржава сережка над кігтиком клямки* [8, с. 8]; *Спогад криниці і спогад вікна, / спогад стежини і дикої груші...* [8, с. 8]; *Це вже невидимі причали / в глибокій пам'яті Дніпра* [8, с. 24]. Цікаво, що поетеса, використовуючи граматичну форму однини, підкреслює одиничність певного об'єкта поетизації, винятковість створеного образу, тоді як форма множини виконує зовсім іншу функцію.

Прикладів іменникових метафоричних конструкцій у формі множини значно менше (*мантії дощу, туманності душі, косовиці смерті, руки шовковиць, обриси літа, крапель кроки, кучері сосни, пащі первісних печер*), проте вони необхідні авторці для надання поетичним образам типовості, наприклад: *І ті корчі, і те коріння, розмите повінню з весни, / І золотаве звечоріння в зелених кучерях сосни* [8, с. 24]; *Великі зорі в пам'яті планети / Холодні пащі первісних печер...* [8, с. 33]. Таке використання категорії числа в процесі метафоризації також можемо розглядати як одну з граматичних особливостей індивідуального мовлення письменниці.

Як бачимо, новизни й оригінальності іменникових конструкцій з метафоричним значенням Ліна Костенко досягає не через експериментально-новаторське вживання граматичних ознак іменника (на зразок зміни роду тощо), а завдяки майстерності використання реальних ресурсів української мови, через глибинне розуміння семантики слова й уміння переосмислювати явища навколишнього світу на основі прихованих аналогій. Створюючи свіжі образи, вона не лише естетично насичує поетичне мовлення, але й збагачує загальноновживану лексику новими семантичними відтінками.

Прикметникові метафори, зафіксовані в досліджених поезіях, хоч і поступаються в кількісному вимірі дієслівним та іменниковим, проте надзвичайно важливі для мовотворчості Ліни Костенко. Це своєрідна палітра, що допомагає авторці якнайдетальніше вимальовувати перед читачем художні образи. Розглядаючи метафоризацію ознак, маємо зауважити, що в метафоричному словосполученні прикметник виконує функцію метафоризуючого компонента. Аналіз конструкцій, зафіксованих у збірці «Сад нетанучих скульптур», переконує, що метафоризація прикметників не є самоціллю поетеси, але за їх допомогою авторці вдається змінювати семантику логічно пов'язаних із ними іменників, наприклад: *Виходжу в сад, він чорний і худий, / йому вже ані яблучко не*

сниться [8, с. 15]. Створення образу саду посередництвом прикметників *чорний* і *худий* передає семантичні відтінки таких ознак, як *зів'ялий*, *мертвий*. Як бачимо, через переосмислення прикметника якісна ознака слова, носія цієї ознаки (у нашому прикладі *сад*), набуває багатоаспектності, поглиблює асоціативні зв'язки. Подібну функцію виконують метафоризовані прикметники (*золотий*, *срібний*, *шовковий*, *липневий*, *прозорий*, *місячний*, *безсмертний*, *космічний*, *божевільний*, *чорноокий*, *осінній*, *плюшевий*, *реактивний*, *магічний*, *бурштиновий* та інші) у конструкціях *день золотий* (тобто сонячний, щасливий), *рожева й синя хуртовина* (радісно-піднесений стан героя), *сумна хуртовина* (смуток ліричного героя), *чорний день* (нешасний, сумний), *сивий сад* (поміркований у вчинках через набутий досвід), *сивий спомин* (згадка про далеке минуле), *мармуровий дотик* (холодний, безжиттєвий), *біднесенький ліс* (зів'ялий), *палючий вітер* (нешадний, сильний) тощо. Для ілюстрації звернемося до тексту поезій: *Шовковий шум танечної ходи / Йому на згадку залишає осінь* [8, с. 15]; *Яка рожева й синя хуртовина* [8, с. 16]; *О синій день, о синій день, о синій!* [8, с. 17]; *Якісь красуні, всупереч вікам, / До нього йшли по місячній доріжці* [8, с. 21].

Джерелом метафоризації прикметників для поетеси слугують поняття фізичних ознак предметів і явищ (*штампований удав*, *сизий глобус*, *шовковий шум*, *непогашені марки*, *чорноокі вишні*, *осінні карнавали*, *палючий вітер*, *місячна доріжка*, *важка хода*, *космічний свист*), особливості психічних процесів, внутрішніх станів і їх зовнішніх виявів (*прозора душа*, *занедбані душі*, *нечуване терпіння*, *біднесенький ліс*, *пресвітлий*, *сивий-сивий спомин*, *безсмертний сенс*), назви дій (*танець бджоли*) тощо. Наприклад: *Живе в тій хаті сивий-сивий спомин, / улітку він під грушею сидить* [8, с. 30]; *Усе життя на рівні витривань / А час – він мудрий, фікції скасує* [8, с. 33].

Варто зазначити, що особливістю цього процесу в Ліни Костенко є своєрідна багатошаровість метафоризації – одна, на наш погляд, з визначальних ознак ідіостилю поетеси. Сутність такої багатошаровості полягає в тому, що при перенесенні ознаки метафоризована лексема набуває не одного, а багатьох значень водночас, відкриваючи в уяві читача багатокомпозиційний образ, як-от: *Там повен двір любистку, / цвітуть такі жоржини, / і вишні чорноокі стоять до холодів* [8, с. 27]. Метафорична конструкція «вишні чорноокі» («Українське альфреско») з'явилась, на перший погляд, як результат відомого процесу перенесення ознак через приховане зіставлення – вишні темні, тобто зчорнілі. Проте спостереження за семантикою виниклої метафори переконує, що за поверхневою схожістю до кольору очей стоїть складне семантичне нашарування. Традиційно складний прикметник *чорноокий* несе закріплене у фольклорному мовленні позитивне емоційне маркування. Пригадаймо, в народних піснях «чорноока дівчина» і «козак чорноокий» – це ознака особливої краси. Проте в даному контексті метафоричний образ глибоко

мінорний. Вишні *чорноокі*, бо ніким не зібрані, нікому не потрібні, покинуті, занедбані, забуті, знецінені в сучасному житті, як і самі герої. Чорний колір вишень не асоціюється із красою, бо висохлі на дереві й почорнілі вишні – це очі, зчорнілі й висохлі від смутку і чекання. Саме така метафорична багатозначність (а вона підвладна далеко не кожному творцеві художнього тексту!) і справляє той властивий творам Ліни Костенко різновекторний образно-емоційний вплив на читача: спонукає до роздумів і розкодування символічного навантаження слів, створення зорових і слухових образів, викликає сплав емоцій, змушує до переосмислення власного досвіду й поведінки, що прийнято називати магією поезії і є свідченням надвисокого рівня майстерності автора.

Використання прикметників на позначення кольору – характерна особливість метафористики поетеси. Цікаво, що колірна гама поезії Ліни Костенко ощадлива і небагата, але, як переконує спостереження, психологізована, збагачена умовно-асоціативним змістом. Спостереження над трансформаціями лексико-семантичної структури кольористичних метафор дає підстави стверджувати, що за їх посередництвом Ліна Костенко створює образи, у яких колір не виконує номінативної функції, а слугує інструментом відтворення складних асоціативних картин, на зразок: *Цей білий світ – березова кора, / по чорних днях побілена десь звідтам* [8, с. 20]; *Зронило сонце буриштинову краплю* [8, с. 28]; *Біля білої вежі чорне дерево. Спи* [8, с. 51] тощо.

Особливо значущим у поетичному словнику Ліни Костенко є прикметник *золотий*, що його фіксуємо як у ролі якісного, так і відносного. Оперуючи граматичними формами роду, числа і відмінка, авторка метафоризує лексему, віддаючи перевагу асоціативним зв'язкам із кольором золота або загальним позитивним емоційно-оцінним змістом. Порівняймо: *Затінок, сутінок, день золотий* [8, с. 8]; *Вже листопад підкрався з-за дубів / і гай знімає золоту перуку* [8, с. 28]; *Може, й навік, але справа не в тому – / Тільки б не танув, як тінь на льоду, / той силует у вікні золотому!* [8, с. 50]; *Дорога і дорога лежить за гарбузами. / І хтось до когось їде тим шляхом золотим* [8, с. 27]. Метафоризований епітет *золотий*, *золота* перетворює поетичні образи *дня*, *перуки* і *шляху* на ключові в понятійній системі поезії, активізуючи цим мислення й творчу уяву читача, викликаючи у нього особливий емоційний відгук.

Зважаючи на те, поетеса використовує різні способи метафоризації прикметників, маємо, однак, зауважити, що в поезіях збірки «Сад нетанучих скульптур» превалюють два основних: навантаження зображуваного предмета чи явища невластивими ознаками або трансформація ознаки в якість виду відчуттів, наприклад: *Облиш мене. Твій дотик мармуровий / уже в мені не воскресить мене* [8, с. 157]; *Зронило сонце буриштинову краплю / і десь хихоче химеродь лісна...* [8, с. 28]. Використовуючи відносні прикметники для створення метафоричних образів, Ліна Костенко іноді вдається до незвичного для читача

семантичного поєднання, як-от: *З трави дививсь на скатерть-самобранку / промитих шин штампований удав* [8, с. 36]; *Час пролітає з реактивним свистом. / Жонглює будень святістю і свинством* [8, с. 9].

**Висновки та перспективи дослідження.** Розглядаючи метафоризацію не як вживання одного слова замість іншого, а як засіб утворення нового художнього змісту, можемо стверджувати, що метафора є основою кожної поезії, а, отже, й провідним інструментом Ліни Костенко у творенні багатого світу поетичних образів. Для досягнення бажаного впливу на читача, автор використовує різні форми граматичного вираження метафори, серед яких домінують неперехідні дієслова недоконаного виду минулого часу третьої особи однини та множини. Менш активно поетеса оперує іменниковими конструкціями (перевага за іменниками чоловічого роду у формі однини), а словник прикметникових метафор у збірці «Сад нетанучих скульптур» хоч і є кількісно найменшим, проте виконує важливу роль семантичного розширення іменникових метафоричних сполук. Використовуючи метафору для творення нової поетичної реальності, Ліна Костенко вдається до багаторівневої метафоризації, тобто поліметафоричності, досягаючи цим глибини й багатовимірності створених поетичних образів, їх естетичної насиченості, пропагуючи при цьому невичерпні можливості української мови.

Морфологічна своєрідність метафоричного світу Ліни Костенко – крок до пізнання індивідуального стилю поетеси. Перспективним у цьому плані бачимо вивчення порушеної проблеми з погляду синтаксичної організації метафорики, що дасть можливість глибшого проникнення в творчу лабораторію майстра слова й об'єктивної оцінки його внеску в розвиток української мови.

#### Список використаної літератури

1. Античні поетики. Аристотель. Поетика. Псевдо-Лонгін. Про високе. Горацій. Про мистецтво / Упоряд. М. Борецький, В. Зварич. – К.: Грамота, 2007. – 168 с.
2. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов / О. С. Ахманова. – 2-е изд. М.: Едиториал РСС, 2004. – 576 с.
3. Блэк Макс. Метафора / М. Блэк // Теория метафоры / пер. с англ., фр., нем., исп., польск., яз.; общ. ред. Н. Д. Арутюновой и М. А. Журиной. – М.: Прогресс, 1990. – С. 153-172.
4. Ганич Д. І., Олійник І. С. Словник лінгвістичних термінів / Д. І. Ганич, І. С. Олійник. – К.: Вища шк., 1985. – 360 с.
5. Діброва О. В. Метафора в поетичному мовленні Бориса Олійника: дис. канд. філолог. наук: 10.02.01 [Електронний ресурс] / О. В. Діброва. – Харків, 2016. – Режим доступу: [nauka.hnpu.edu.ua/sites/default/files/Diser\\_foto/05/2016\\_2017/Dibrov/dis\\_dibrova.pdf](http://nauka.hnpu.edu.ua/sites/default/files/Diser_foto/05/2016_2017/Dibrov/dis_dibrova.pdf) (06.09.2016).
6. Єрмоленко С. Я., Бибик С. П., Тодор О. Г. Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / За ред. С. Я. Єрмоленко. – К.: Либідь, 2001. – 224 с.
7. Козлова О. Структурно-семантичний аналіз метафор у поезії Ліни Костенко / О. Козлова // Українська мова і література в школі. – 2008. – № 6. – С. 34–40.

8. Костенко Л. Сад нетанучих скульптур / Ліна Костенко. – К. : Рад. письменник, 1987. – 207 с.
9. Кравець Л. Динаміка метафори в українській поезії ХХ ст. : монографія / Л. Кравець. – К. : ВЦ «Академія», 2012. – 416с.
10. Літературознавча енциклопедія: у 2 томах. / авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. – К. : ВЦ «Академія», 2007. – Т. 2 – 624 с.
11. Панько Т. І. Українське термінознавство / Т. І. Панько, І. М. Кочан, Г. М. Мацюк. – Львів: Світ, 1994. – 216 с.
12. Русанівський В. М. Дієслово – Рух, дія, образ / В. М. Русанівський. – К., 1977. – 236 с.
13. Словник тропів і стилістичних фігур /авт.-уклад. В. Ф. Святовець. – К. : ВЦ «Академія», 2011. – 176 с.
14. Тимченко О. І. Персоніфікація та метафора як етапи еволюції мовної картини світу українських загадок [Електронний ресурс] / О. І. Тимченко // Наукові праці [Чорноморського державного університету ім. Петра Могили]. Серія: Філологія. Мовознавство. – 2009. – Т. 105, Вип. 92. – С. 128-132. – Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Npchdufm\\_2009\\_105\\_92\\_26.pdf](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Npchdufm_2009_105_92_26.pdf) (17.09.2016).
15. Українська мова. Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В. М., Тараненко О. О. (співголови), Зяблюк М. П. та ін. – 3-є вид., зі змінами і доп. – К. : Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М. П. Бажана, 2007. – 856 с.

**Маленицкая Ольга, Брюхова Оксана. Грамматическая специфика метафор в поэтическом сборнике Лины Костенко «Сад нетающих скульптур».** В статье рассмотрены особенности морфологического выражения метафоры в сборнике Лины Костенко «Сад нетающих скульптур» как одну из определяющих черт, свойственных индивидуальному стилю поэтессы. Исследуются сущность и классификация метафоры, систематизируются зафиксированные в сборнике метафоры по морфологическим показателям (глагольные, именные, адъективные). Также проведен анализ морфологических характеристик метафор и описаны особенности их функционирования. Сделан акцент на том, какие морфологические параметры позволяют автору достичь семантической многовекторности поэтического образа и максимального эстетического эффекта, какими способами усложняется метафорический образ и как это влияет на общее восприятие стиха. Основные выводы исследования наглядно демонстрируют, что используя метафоры в качестве стилистического средства для создания новой поэтической реальности, Лина Костенко прибегает к многоуровневой метафоризации, которая представлена полиметафорами, достигая при этом глубины и многомерности поэтических образов.

**Ключевые слова:** метафора, метафоризация, троп, переносное значение, индивидуальный стиль.

**Malenytska Olha, Briukhova Oksana. Grammatical Specificity of Metaphors in the Poetic Collection by Lina Kostenko «Garden of Not Melting Sculptures».** The article reveals peculiar features of the morphological expression of metaphor in Lina Kostenko's collection "Garden of Not Melting Sculptures", which is recognized to be one of the defining characteristic features of the individual style of the poetess. The article highlights the essence/nature and classification of the metaphors revealed in the book. The metaphors are systematized according to their morphological parameters (verbal, nominal, adjectival). The article reports on the results of the analysis of morphological characteristics of metaphors and describes the features of their functioning. The emphasis is laid on those morphological parameters which allow the author to achieve the maximum aesthetic effect. The study seeks to find out the expressive means by which the metaphorical image is emphasized and how this affects the overall perception of the verse. The key findings of the research clearly

demonstrate that using metaphor as a stylistic device of creating new poetic reality Lina Kostenko resorts to multilevel metaphorization represented by extended metaphors, achieving hereby the depth and multidimensionality of the poetic images.

**Key words:** metaphor, metaphorization, tropes, figurative meaning, individual style.

Стаття надійшла до редколегії 19.09.2016